

Daagt het in het Westen ?

Paul Everaert

Economieën vervlechten. Dat is globalisering. Motor is de zich wereldwijd verspreidende technologische vernieuwing. Economieën kunnen niet afzijdig blijven of ze lopen het gevaar achterop te raken. Niet alle sectoren staan onder druk. Beschermden sectoren blijven bestaan. 'Creatieve destructie' (Schumpeter), op gang gehouden door nieuwe technologie, kent winnaars en verliezers. Banen ontstaan, andere verdwijnen. De staat is belangrijk om de sociale bescherming te organiseren voor de verliezers en om de sociale samenhang te bevorderen. De politiek van de minimale staat is een vergissing die niet ongestraft kan blijven.

De hiërarchie tussen economieën verdwijnt niet, maar kan wel veranderen.

John Gray, *Vals ochtendlicht. De keerzijde van de globalisering*. Ambo, Baarn, 2004 [vertaling van *False Dawn. The delusions of global capitalism*, 1998 (2002)]

Globalisering heeft vooral niet tot gevolg dat een homogene wereldmarkt ontstaat. Diverse soorten kapitalisme blijven bestaan. Globalisering betekent niet evolutie naar hét Amerikaans model. Natuurlijk worden economieën onder druk gezet: oude types kapitalisme sterven af, nieuwe ontstaan. De verscheidenheid blijft (zie hoofdstuk 3). Evolutie naar één type vrije markt is niet waarschijnlijk. Deze verwachting verliest immers uit het oog dat markten steeds cultureel gereguleerd zijn. Dat is een oorspronkelijk inzicht van de vader van de markt, Adam Smith (hoofdstuk 1).

Economische culturen zijn verscheiden. Economische diversiteit in de wereld kan en zal zó maar niet maar vernietigd worden door Amerikaans geloof in het utopisme van de vrije markt. Globalisering is niet gelijk aan verspreiding van de desbetreffende

Amerikaanse utopie. Dat is de belangrijkste stelling van het, rijkelijk laat vertaalde, boek van John Gray.

"De groei van een wereldeconomie zou een groot voordeel kunnen zijn voor de mensheid. Deze kan het begin zijn van een wereld met vele centra, waarin verschillende culturen en regimes op elkaar inwerken en samenwerken zonder overheersing of oorlog. Maar dat is niet de wereld die om ons heen aan het ontstaan is in een vergeefse poging een universele vrijemarkteconomie te vormen." (blz. 262-263)

Paul Everaert was verbonden aan de Sociale Hogeschool Heverlee (thans KH Leuven), als docent sociologie (1968-1991) en als directeur (1991-2001). Hij was van 1981 tot 1995 verbondsvoorzitter van ACV-arrondissement Aalst-Oudenaarde.

De USA heeft niet de imperiale macht om de wereld haar geloof in het utopisme van de zuivere vrije markt op te leggen, maar wel nog voldoende potentie om een hervorming van het wereldsysteem in de richting van een meervoudige ontwikkeling te blokkeren. Deze patsituatie kan tot wereldwijde instabiliteit en crisis leiden. Dat is Gray's prognose.

DE AUTEUR

John Gray, hoogleraar 'Geschiedenis van het Europese denken' aan de *London School of Economics*, is flexibel in zijn politieke opstelling. De kern van zijn gedachtegang is echter constant: allergie voor dogmatisch utopisme. Ooit steunde hij de reactie van Thatcher tegen het ontspoorde corporatisme van de Britse vakbonden, maar het thatcherisme ontspoorde eveneens. Het werd een dogma. De staat werd ingezet om een vrije markt uit te bouwen (hoofdstuk 2). Gray ging over van *Old Labour* naar *New Labour* van Tony Blair. De sporen van deze discussie zijn in dit boek terug te vinden. Gray is een onafhankelijke denker. Je kunt het, wat mij betreft, niet met hem eens zijn. Zeker niet over de hele lijn. Hij zet evenwel aan tot denken en dat is één van de kenmerken van een goed boek.

Gray denkt niet dat er een homogene wereldmarkt ontstaat met als enige 'globale spelers' multinationals zonder thuisbasis. De staten zouden wegwijnen. Dat is het geloof van de theoretici van het hyperglobalisme. De vernieuwers van de Europese sociaal-democratie van de jaren '80 volgt hij ook niet. Zij houden de schijn op door de fictie van de hyperglobalisten te kritiseren. De nieuwe sociaal-democratie gelooft te veel dat er niets nieuws onder de zon is.

John Gray

Vandaag is het kapitalisme veel meer een anarchie. Dat brengt veel instabiliteit en onzekerheid mee.

”

De wereldhandel mag voor 1914 - de eerste grote golf van internationalisering - omvangrijker geweest zijn dan vandaag, geen enkele wereldmacht domineert de economie nu zoals het *British Empire* de koloniale wereld-economie overheerste. Vandaag is het kapitalisme veel meer een anarchie. Dat brengt veel instabiliteit en onzekerheid mee.

AMERIKA'S BUITENLANDSE POLITIEK

De Amerikaanse neo-conservatieve elite, in alliantie met een evangelisch/religieus fundamentalistische achterban, is vandaag de propagandist van vrije markt en democratie als mondiaal systeem. Het is, aldus Gray, een fundamentalistisch verlichtingsproject. De ideologie achter het thans dominerende buitenlandse beleid is een merkwaardig mengsel. De pretentie om gewapenderhand economisch liberalisme en politieke democratie op te leggen, loopt faliekant af, zo blijkt. Amerika is ervan overtuigd dat haar verhaal hét verhaal is dat aan heel de wereld dient opgelegd, via de internationale instellingen. Als die weerbarstig zijn, dán unilateraal én steunend op zijn militair overwicht.

Amerika's geloof in 'het einde van de geschiedenis' (Fukuyama), de definitieve overwinning van de vrije markt en de democratie, doorstaat de proef van de feiten niet. Steeds meer gebieden in de wereld bewijzen dat ze voor hun modernisering het westers model niet nodig hebben, voor zover het *überhaupt* nog bestaat. Europa heeft al lang het geloof in één universeel project voor de modernisering van de wereld achter zich gelaten.

Economische modernisering kan en zal vol-

gens meerdere ontwikkelingsmodellen haar beslag krijgen. Het utopisme van de vrije markt opleggen aan de verscheidenheid van economische culturen is de economische ineenstorting organiseren. De Aziatische economieën bijvoorbeeld volgen hun eigen logica (hoofdstuk 7).

John Gray

Amerika jaagt een utopisch politiek project na: een achterhaald economisch liberalisme gekoppeld aan politiek liberalisme.

”

beperkingen aangesmeerd krijgen voor hun textiel.

Amerika is steeds het land geweest van protectionisme. Het is een vervangmiddel voor sociale zekerheid. Deze laatste is een smeermiddel bij de afbouw van onproductieve sectoren en bedrijven en - aldus - de

gemoedsrust van de 'werkman'. In Amerika bestaat dit smeermiddel niet. Vandaar dat gegrepen wordt naar bescherming van bedrijven en sectoren tegen buitenlandse concurrentie. Protectionisme en armoede zijn het alternatief voor een goed uitgebouwde sociale zekerheid.

AMERIKA'S BINNENLANDSE POLITIEK

De Amerikaanse samenleving is een vat vol spanningen. Het geloof in Amerika als een post-historische maatschappij (Fukuyama) negeert de armoede, de ongelijkheid en de criminaliteit, en verdoezelt de werkloosheid door een groot gedeelte van de mannelijke zwarte bevolking in geprivatiseerde gevangnissen te stoppen. 'Brazilianisering' (Lind in *The next American nation*): 'separatie van rassen door klasse'. Het Amerikaanse kruitvat kan niet waarmaken dat 'democratie en vrije markt' het ultieme antwoord zijn op alle problemen (hoofdstuk 5).

Het reaganisme (vandaag bekend als neoconservatisme) was en is trouwens geen consistent verhaal: de economie aanzwengelen met torenhoge militaire uitgaven en met belastingverlagingen gekoppeld aan protectionisme, staat haaks op de ideologie van de vrije markt.

Bill Clinton heeft de budgettaire tekorten van de Reagan-periode aangezuiverd. George W. Bush is opnieuw begonnen in de stijl van zijn grote voorbeeld Reagan. Het merkwaardige is dat onder Reagan de Japanners Amerika's tekorten betaalden, nu doen de Chinezen dat. Nog merkwaardiger is dat Amerika tezelfdertijd de Japanse auto-industrie importquota oplegde en dat de Chinezen vandaag invoer-

VERZWAKKING VAN DE STAAT: CONSEQUENTIES

Voor de ineenstorting van de Sovjet-Unie bestaan meerdere verklaringen. Complexe oorzaken binnen én buiten het systeem spelen een rol. Een van de versies is dat Reagan het 'Rijk van het kwaad' economisch op de knieën kreeg door de overbewapening systematisch op te voeren.

Na de val van de Muur volgde de schoktherapie: het invoeren van vrije markten en democratie. Onbedoeld resultaat van deze dogmatische politiek: maffiakapitalisme, blijvend zwakke rechtsstaat, schromelijke ongelijkheid en armoede (hoofdstuk 6). Vandaag weten we ook: het Poetin-regime.

Het utopisme van de vrije markt wordt begeleid door de melodie van de minimale staat of de verzwakking van de staat.

Deze opvatting ligt aan de basis van veel problemen in deze wereld.

De schoktherapie toegediend aan de Sovjet-

Unie lag aan de basis van een 'wereldwijde wapenbazaar': geen interessanter zaaiwed voor de globalisering en privatisering van geweld en terreur. De oorlogen van staat tegen staat werden aangevuld door het geweld van terreurnetwerken, de intrede van het post-clausewitztijdperk.

De melodie van de minimale staat betekent het wegdeemsteren van de middelen om bevolkingen te beschermen tegen de vernietiging van arbeidsplaatsen door de technologie. De verliezers komen zo terecht in de

koude wind van het kapitalisme en de globalisering. Sociale samenhang wordt geslacht-offerd op het altaar van de utopie van de vrije markt. Armoede en toenemende sociale ongelijkheid zijn het gevolg.

De ombouw (of liever, afbouw) van de Nieuw-Zeelandse sociaal-democratische verzorgingsstaat tot vrijemarktparadijs (blz. 70-77) schetst de gevolgen van de radicale toepassing van fundamentalistische theorieën van de vrije markt. Ze illustreert de broosheid van een diep verankerde verzorgingsstaat als die in de greep komt van een neoliberale ideologie. Dit experiment, veel radicaler dan het thatcherisme (blz. 51-70), maakt de staat machteloos als het een antwoord moet geven op populistisch rechts. De afbouw waarvan sprake werd op gang gebracht door een sociaal-democratische partij die zwaar geïnjecteerd werd met liberale ideologie.

NIEUWE WET VAN GRESHAM?

De verschillende types kapitalisme zullen veranderen onder druk van de onderlinge competitie. De Amerikaanse markteconomie, die de kosten van sociale samenhang evenals de

milieukosten afwentelt, zal de sociale markteconomieën onder druk zetten. De kostencompetitie speelt op de internationale markt in het voordeel van Amerika. De meer sociaal en ecologisch georiënteerde kapitalistische systemen zullen gedwongen worden zich om

te vormen door het meer pure kapitalisme van Amerikaanse snit. Een nieuwe wet van Gresham, aldus Gray (hoofdstuk 4).

Ongebreidelde vrijhandel beloont de economieën die de sociale en de milieukosten van

zich afschuiven. Economieën die het voorkomen van sociale ontwrichting en milieubederften laste leggen van de bedrijven riskeren aan het kortste eind te trekken. Internationaal mobiel kapitaal zal zoeken naar de meest winstgevende locaties. Deze globalisering zonder regels maakt het de Europese sociale markteconomieën bijzonder lastig.

Globalisering die ecologische kosten negeert, leidt tot verschuiving van te zeer milieubelastende activiteiten naar (gebieden met) zwakke staten. Dit afschuiven gaat er echter aan voorbij dat milieubedreigingen moeilijk regionaal te omlijnen zijn. De consequentie is dat, stapsgewijs, een steeds minder bewoonbare wereld ontstaat.

"Het argument tegen ongereguleerde mondiale vrijhandel en kapitaalstromen is niet primair economisch. De economie zou eerder aan de behoeften van de maatschappij moeten voldoen, dan dat de maatschappij de eisen van de markt inwilligt..

Maar het economisch argument van de ongereguleerde mondiale vrijhandel behelst een wilde abstractie van de maatschappelijke realiteit. Het is waar dat de beperkingen van de mondiale vrijhandel de productiviteit niet

John Gray

Amerika is steeds het land geweest van protectionisme. Het is een vervangmiddel voor sociale zekerheid.

”

zullen bevorderen; maar maximale productiviteit, bereikt ten koste van maatschappelijke ontwrichting en menselijk leed is een abnormaal en gevaarlijk maatschappelijk ideaal." (blz. 122-123)

De klassieke sociaal-democratie kan niet overleven in een mondiaal verweven economie. Sociale statica van de verzorgingsstaat beoefenen, is onmogelijk. Het ideaal van sociale gelijkheid dient opgegeven, aldus Gray. Armoede en sociale uitsluiting moeten wel voorkomen worden. Heel Europa het Duitse of het Zweedse model opleggen, is niet mogelijk. De tradities zijn te verschillend...

DE TOEKOMST: WELKE CRISIS? IS HERVORMING MOGELIJK?

Via welke wegen het *laissez-faire* verlaten? (hoofdstuk 8)

Welke globalisering? Niet deze die gelijk staat met het opleggen van het Amerikaanse geloof in de zuivere vrije markt. Amerika is trouwens niet in staat zijn spelregels op te leggen. Steeds meer zullen delen van de expansieve wereldeconomie zich verzetten tegen het verlichte geloof van de eenvoudige ontwikkeling.

"Door elke economie in een dwangbuis te stoppen die bestaat uit de individuele praktijk van het Amerikaanse kapitalisme, dwingen transnationale organisaties landen een economisch systeem aan te nemen dat niet past bij hun geschiedenis en behoeften. Maar transnationale organisaties zijn niet vrij in hun handelen. Ze handelen in de schaduw van de soevereine staten waar-

van ze de doelen en filosofie steunen. Tegenwoordig voeren alle transnationale instanties variaties in van de neowilsonianse filosofie die heden ten dage de dominante lijn is in het Amerikaanse buitenlandse beleid. Deze benadering van internationale relaties staat of valt bij de aanname dat vroeg of laat alle landen van de wereld het 'democratisch kapitalisme' zullen aanvaarden." (blz. 273)

De voorbije gebeurtenissen in Irak bewijzen dat het exporteren van het Amerikaanse model van democratie en kapitalisme niet zo eenvoudig is als het neoconservatieve optimisme veronderstelt. De complexe religieuze en etnische conflicten verdwijnen zo maar niet. Het is de voorbije maanden al zo vaak herhaald: Amerika kan een oorlog winnen, maar is niet in staat de vrede te behalen.

"Waar hun technologische voorsprong een strategisch voordeel biedt, zoals in de Golfoorlog, kunnen de Verenigde Staten een oorlog op grote schaal volhouden. Waar, zoals in Somalië, een bereidheid op lange termijn nodig is om enkele bestuurlijke functies uit te voeren en de kosten daarvan te dragen, plus het incasseren van slachtoffers, heeft de Amerikaanse hegemonie zich bewezen als een hersenschim." (blz. 266) De eerste Engelse uitgave was van 1998.

John Gray

Ongebreidelde vrijhandel belooft de economieën die de sociale en milieu-kosten van zich afschuiven.

”

De volgende fase in de moderniteit is niet de convergentie van alle economieën in één richting. Dat is al een kritisch geluid in het papegaaienkoor met een weinig variërend gekrijs: privatisering, deregulering en flexibilisering. Gray's boek staat ook kritisch ten aanzien van het devies: hakken in het zand.

Gray waarschuwt voor het napraten van papegaaienkoren. Hij zegt: vernieuw uw economisch en sociaal systeem vanuit uw eigen economische cultuur. Maar hij levert geen bijdrage om de marges van die vernieuwing te beredeneren. Of toch wel, die van de 'derde weg'. Armoede en sociale uitsluiting dienen bestreden, maar blijven streven naar meer sociale gelijkheid is utopie. Utopie in de betekenis van: zinloos. Dus toch: de 'smalle marges' van de globalisering. Gray pleit wel voor het niet verzwakken van de staat, want die blijft beschutting bieden tegen de kou van armoede en sociale uitsluiting. Veel problemen in de globaliserende wereld houden verband met zwakke of verzwakte staten.

Amerika is op het wereldtoneel een blokkeringsmacht, maar is niet in staat een nieuwe wereldorde ingang te doen vinden. Het jaagt een utopisch politiek project na: een achterhaald economisch liberalisme gekoppeld aan politiek liberalisme. Amerika heeft echter onvoldoende imperiale traditie en energie om deze visie aan de wereld op te leggen. Wel is zijn economische macht en vooral militaire overmacht voldoende sterk om hervormingen ter regulering van de wereldeconomie te blokkeren.

Dit status-quo dient doorbroken om te voorkomen dat de wereld in donkere tijden terechtkomt. De ondertoon van *Vals ochtendlicht* is bepaald niet optimistisch.

"Naar alle waarschijnlijkheid zal het laissez faire-regime niet hervormd worden. In plaats daarvan zal het uit elkaar vallen als de toegenomen schaarste van hulpbronnen en de belangenconflicten van de grote wereldmachten internationale samenwerking moei-

lijker maken. Een groeiende internationale anarchie is het menselijke vooruitzicht. Kunnen de bronnen van de kritische rationaliteit die we geërfd hebben van de Verlichting ons in staat stellen de verstoringen het hoofd te bieden die haar meest recente project heeft gecreëerd of vergroot? Of is de mondiale anarchie waarin we ons bevinden een historisch lot waartegen we zeker moeten vechten, maar waar we machteloos tegenover staan? Het zou zeker een van de donkerste ironieën zijn als het verlichte project van een wereldbeschaving eindigt in een chaos van soevereine staten en stateloze mensen die strijden om de primaire behoeften om te overleven.

De verspreiding van nieuwe technologieën over de wereld functioneert niet om de menselijke vrijheid te ontwikkelen. In plaats daarvan heeft ze geresulteerd in de emancipatie van marktkrachten uit de maatschappelijke en politieke controle." (blz. 277)

STOF TOT NADENKEN

Vals ochtendlicht is geschreven in de Clinton-periode. De zware budgettaire tekorten, ontstaan in de Reagan-nadagen van de Koude Oorlog, werden door zijn administratie aangezuiverd. De coalitie van 'Nieuwe Democraten' kon daarbij profiteren van het vredesdividend, ontstaan door de bewapeningsafbouw. Gedurende de Clinton-jaren werd genoemd dividend geleidelijk weer afgebouwd omwille van herbewapening. De Bush-administratie vervolgens heeft een massaal programma van herbewapening doorgevoerd, bovendien gekoppeld aan belastingkortingen voor de superrijken. Dit doet de budgettaire tekorten opnieuw fors toenemen.

John Gray

Onder Reagan betaalden de Japanners Amerika's tekorten, nu doen de Chinezen dat.

”

De vraag van Paul Kennedy in zijn boek *The rise and fall of great powers* (1988) is terug aan de orde. Zal Amerika niet in een zware crisis gedompeld worden wegens de zware militaire uitgaven, eigen aan zijn status van grootmacht? Als het buitenland de aangegane leningen voor deze uitgaven financiert, wordt de militaire grootmacht economisch heel kwetsbaar. Kennedy houdt voor dat de militaire verplichtingen die het imperium zichzelf oplegt uiteindelijk economisch gesanctioneerd worden. Deze discussie wordt in het boek van Gray niet belicht, maar zal de komende periode vermoedelijk aan belang winnen.

Vals ochtendlicht van John Gray zet aan tot nadenken. Dus is het een goed boek.

De vertaling bevat het voorwoord van de tweede ongewijzigde uitgave van 2002 en het naschrift van de tweede druk van 1999. Het naschrift (blz. 279-314) is een goede synthese van het geheel.

Van John Gray verschenen nog twee vertalingen: *Strohonden* en *Al-Qaida en de moderne tijd*, ook bij uitgeverij Ambo. Tevens schreef hij talrijke werken over politieke denkbeelden en een biografie van zijn leermeester Isaiah Berlin.